

Koldingbogen

ÅRSTAL:	1993
FORFATTER:	Ove Lunden
TITEL:	Livet på Dyrehavegård.
KORT RESUME:	Dyrehavegård fra omkring 1770, forpagtet af A. P. Lunden 1920-1970, især årene 1920-1950 omtalt.

Livet på Dyrehavegård

Af Ove Lunden

Dyrehavegård stammer fra omkring 1770. Dyrehaven, der oprindeligt hørte til Koldinghus, blev sammen med det øvrige kongelige gods solgt i 1765. Den købtes af Fredericiaborgmesteren Henrik Molrath Richter, der byggede gården, der fik navnet Cathrinebjerg. Først efter 1808 kom gården til at hedde Dyrehavegård. Richter solgte allerede i 1775 ejendommen videre, og den havde en lang række forskellige ejere, inden den i 1862 købtes af fru Caroline Amalie Ræder, der i 1866 overlod den til sønnen Carl Gustav Valdemar Ræder, der havde stået for driften siden 1862. Han var en foregangsmand inden for landbruget på Koldingegnen, og han byggede hovedbygningen i 1884. Allerede i 1880 havde han bygget den østlige udhushænge, og laden blev nyopført i 1903 efter en brand.

Ræder døde allerede i 1887, men hans enke Bertha Otilie Ræder beholdt gården og forpagtede den ud, indtil hun i 1915 solgte gården til Kolding Kommune. I 1920 forpagtede min far A.P. Lunden Dyrehavegård og havde den til sin død februar 1970. Forpagtningen udløb til marts, så det blev i alt 50 år. Jeg blev født der i 1922.

Bygninger og omgivelser

Gården var beliggende på det sted, hvor hotel Scanticon er bygget. Hovedbygningen var en

stor og præsentabel trefløjet bygning. Den var i røde sten med murede gesimser om vinduerne. Der var udsmykninger på begge sider af den store dobbeltdør midt på bygningen, og mod syd ud til haven var der en stor veranda med søjler. Sidefløjene var hvidkalkede. I den østlige sidefløj var der forpagterbolig, og i den vestlige var der indrettet vaskerum og værelser til de unge, der var ansat. Denne bygning havde tidligere været mejeri til gården. Der var høj kælder under hele hovedbygningen. Den var delt mellem beboerne i hovedbygningen og forpagteren. Denne havde bl.a. køkken i kælderen.

I 1920 boede i hovedbygningen fru Ræder og hendes søn, den senere konsul Jacob Ræder. En kort tid boede proprietær Kristoffersen, der havde solgt Bøgelund i Dalby, der også. Derefter skete der en modernisering af beboelserne. Den østlige ende af hovedbygningen blev lagt til forpagterboligen og det meste af kælderen ligeledes. Der blev indlagt centralvarme og badeværelse med toilet. Der var ikke mange, der dengang havde badeværelse. Vi var vist dengang i 1929 to i klassen på Forskolen, der havde det.

Hovedbygningen var beboet af flere kendte koldingborgere. Efter moderniseringen kom den nyudnævnte rektor ved Almenskolen, Hakon Fogh. Så flyttede stadsingeniør C.A. Lassen ind, derefter bankbogholder Tage. Tage havde været på de Vestindiske øer, hvor han

Dyrehavegård fra havesiden.

havde været med til at afvikle de dansk forpligtelser efter øernes salg til U.S.A. Da Tage rejste, blev der indrettet 2 lejligheder i hovedbygningen. Den øverste blev først beboet af forretningsfører P. Hundevadt, senere af kæmner Henriksen. Den nederste var beboet af sagfører B. Larsen og frue, datter af borgmester V. Juhl.

Jorden, der hørte til Dyrehavegård, var i 1920 på 190 tdr. land foruden skoven og hovedbygningens have, som ikke hørte med til forpagtningen. Neden for gården lå engene, den nuværende bypark. Midt gennem engen gik der en bæk. Det var vandet fra Marielundsøen

med tilløb fra en bæk, der løb der, hvor vejen går op til Kolding Sygehus. På den tid var der en stor kløft med træer. Nu er der kun få træer tilbage op imod Scanticon. I bækken var der mange små fisk, skaller og aborrer. I den vestlige ende af engen var der en gåsefarm, der blev flyttet op til den lille trekant mellem den nuværende Dyrehavegårdsskolen og skoven, da Byparken skulle anlægges. Ved gåsefarmen var der et lille træskur, og her boede en original ved navn Petersen, i omtale altid kaldt »sognefogeden«. Han talte ikke med mange, og børn var lidt bange for ham. Han havde rejst rundt som

Hovedbygningen set fra gårdspladsen, ca. 1931. Tjørnehækken, kaldet runddelen, blev fjernet i midten af 1930'erne

jernbanebørste, men han arbejdede også i roemarkerne på Dyrehavegård. Gårdens jorder afgrænsedes mod øst af Marielund og Troldhedebanen, mod vest af haveselskabet Belvedere og gartner Hans Petersens jorder. Mod nordvest var der græsarealer tilhørende kreatur- og hestehandlere, og mod nord lå Eksercermarken. Dyrehavegård havde på den måde ikke andre gårde som naboer.

Foruden hovedbygningen var der store og pæne udbygninger. Mod øst var der en ko- og svinestald af gule sten og med eternitskifer. I den nordlige ende var der foderlo, og der var

indrettet kamre til polakarbejdere, der kom og hjalp med roearbejde. Kamrene blev nu aldrig brugt i min fars tid, og da taget brændte af stalden i 1928, forsvandt de også. Laden lå for nordenden af gårdspladsen. Den var en smuk bygning af store røde sten, der havde brede dobbeltmure og tilbagetrukken midterport samt høje vinduer, der var buet foroven. Den var 50 m lang, 16 m bred og 15 m høj. Ud mod gårdsiden var der kørelo med port i hver ende. Korngulvene var gravet godt en meter ned. I den vestlige ende var der bygget magasiner i to etager. Laden havde tag af cementskifer, og midt

Opkørslen til Dyrehavegård, 1920. Bygningen til venstre havde tre lejligheder.

på tagrygningen sad en håndsmedet vejrhanec. På fløjen stod K.K. 1915, årstallet for Kolding Kommunes køb af Dyrehavegård. Den vestlige længe var også i gule sten men med paptag. Denne længe indeholdt hestestald, værksted og en del andre rum. Bygningen brændte i 1931, så kun murene stod tilbage. Den blev bygget op igen som ny hestestald med plads til 14 heste med hævet fodergang, fodervogn, der gik på skinne i loftet, selvfodring og vanding samt fo-

derhække, der kunne fyldes fra loftet. Loftet med hvælvinger blev bygget af molersten. Det nye tag var eternitskifer. Disse tre udbygninger samt hovedbygningen dannede rammen om en stor brolagt gårdsplads på ca 50 x 80 m. I midten var der et stort kastanietræ. Udenom træet var der en tjørnehæk, der blev fjernet midt i 30erne.

Ved udkørslen til byen mellem lade og hestestald, lå der bag hestestalden et maskinhus, der

blev kaldt ishuset, fordi det havde været brugt til opbevaring af is til brug i det mejeri, der havde været i den vestlige fløj af hovedbygningen. Murene i ishuset var dobbelte og fyldt med kork. Foruden plads til maskiner var der indrettet et vaskehus til brug for de familier, der boede i arbejderboligerne, og der var også plads til høns i dette hus. Der var ikke meget plads i arbejderboligerne. Det var en lang bygning med 3 lejligheder vest for laden langs indkørslen. De lå alle i den samme bygning. Den første lejlighed havde indgang som en slags bryggers. Herfra gik man ind i et køkken med komfur og videre ind i en stue med kakkelovn. Herudover var der et mindre værelse. Fra gangen var der trappe op til loftet, hvor der var et soveværelse og et lille kammer. I denne lejlighed boede fodermesteren med kone og 5 børn. Den midterste lejlighed havde ikke værelse nedenunder, men var ellers magen til den første. Her boede en fast arbejdsmand, som tømte latrinovnene hver formiddag og ellers lavede alt forefaldende arbejde. Han havde også kone og 4 børn. I den nederste lejlighed, som var den mindste, gik man lige ind i et lille køkken og derfra ind i et smalt soveværelse, hvor sengene stod i forlængelse af hinanden. Derfra ind i en lille stue, hvorfra der var en opgang til loftet med et kammer. Her boede en fast mand, der også deltog i alle gøremål. Familien her var kun på 4 personer.

Indkørslen svingede stærkt mod syd efter arbejderboligen. Her var et par murede søjler. Efter svinget var der en bolig mere, som havde været smedie. Smedien lå i den sydlige ende, ellers var boligen meget lig de andre boliger. Smedien blev lagt til boligen i 30'erne.

I 1947 blev der bygget et finsk træhus med kælder og garage. Det lå ved stien, der gik op til

gården, den nuværende teatersti, dengang kaldt privatstien.

Opkørslen var der, hvor teaterstien er nu, før Ndr. Ringvej blev anlagt. Den var stejl, og et stykke oppe var der et skarpt hårnålesving. Opkørslen var så besværlig, at det skete, en vogn gled ned i glat føre. Det var med at lære de unge mennesker at køre og holde hestene igang. Der var megen tung kørsel, især latrinovnene, der daglig skulle op i marken og tømmes. De første 5 dage i ugen var der 4 vognfulde, og om lørdagen var der 6. Sukkerroetiden var også hård. Alle roerne blev leveret fra marken ned på Saftstationen, og roeffaldet skulle med tilbage og bruges til kreaturerne. De første år blev roeffaldet og roetoppene opbevaret i jordkuler, der lå bag kostalden, men omkring 1935 blev der bygget en lang betonsilo for enden af laden, hvor vejen gik ud i marken.

Da Egtvedbanen blev nedlagt, skete der ændringer i marken. Banen havde været nedgravet et langt stykke, for at stigningerne ikke skulle være for stejle. Den opgravede jord var lagt i volde langs udgravningen for at hindre, at sneen skulle fylde udgravningen. Disse volde blev ført tilbage som et såkaldt nødhjælpsarbejde først i 30'erne. Det skete med skovl og trillebør. På den tid blev bakkerne i Komarksbuskene også jævnet noget.

Skydebanen, der lå for enden af Komarksbuskene, blev også forbedret med volde og udgravninger. Skydebanens areal blev taget ud af forpagtningen. I 1943 blev den store eksercermark med 33 tdr. land lagt ind under Dyrchavegård. Den lille eksercermark var blevet golfbane midt i 30'erne.

Dyrehavegårds marker, 1933.

I 1944 blev der gravet nogle store pansergrave. De var brede og dybe. Jeg tror, at bredden har været op imod 15 m og dybden ca. 6 m. Uden for den store grav var der siksak-løbegrave og derefter pigtrådsspærringer. Det var et stort areal, der blev lagt øde, og dyrkningen af jordene var vanskelig. Pansergravene gik derfra, hvor Skovvejen stødte til marken og ned tværs over ind i skoven omkring det sted, hvor sygehuset har indgang.

I foråret 1945, da køerne skulle på græs, ville vi gerne have en overgang over pansergraven. Far talte med kæmner Zoffmann, der havde forbindelse til tyskerne. Han svarede: »Tror du ikke, vi skal vente nogle dage, for så tror jeg, vi

kan gøre det uden at spørge.« Få dage efter fik vi den 5. maj.

I hjørnet, hvor Egtvedbanen var kommet ud af skoven, blev der omkring 1935 sprunget efter salt. Der var stor spænding, da sprængningen blev foretaget. Vinduer og døre på gården blev åbnet på klem, for at lufttrykket ikke skulle gøre skade. Vi var samlet ude i marken, dér, hvor sygehuset nu er, og vi lå på jorden med hænderne for ørerne. Så kom sprængningen. Jord og sten fløj op, og der blev et stort hul, som fremover hed salthullet. Men der blev ikke fundet salt eller olie.

I Komarksbuskene kælkede vi meget om vinteren. Nogle byggede store slæder, hvor der

kunne være 10 til 12 personer på, de såkaldte familieslæder. Styringen af kælke og slæder blev foretaget med en lang stang, som man holdt bagud. Der var ikke nær så mange, der løb på ski dengang. Vi havde ikke så mange penge mellem hænderne. En del byggede deres egne ski i Husflidsskolen, det foregik i sløjdlokalet på Drengeskolen om aftenen.

Tyskerne benyttede flere gange Dyrehavegård under besættelsen. Første gang den 10. april 1940, da var der indkvartering af hestetrucken militær. Hestene blev bundet langs hele køreloen i laden, og soldaterne fik soveplads på kostaldloftet. Lignende indkvarteringer skete flere gange i løbet af besættelsen. Modstandsbevægelsen brugte også Dyrehavegård, bl.a. som gemmested for våben. Min broder og jeg modtog og skjulte våben. Det var aftalt, at våbnene blev anbragt i en af renovationsvognene, der stod i en vognport, der var bygget bag laden. Det var en aflåst plads, og her stod de vogne, som ikke var helt køreklare. I en

Dyrehavegård, vinteren 1947

sådan vogn blev våbnene anbragt. Vi fjernede dem, når der var ro, og sænkede dem ned i hulrummet i de brede dobbeltmure i laden gennem et bræt i gavlvinduet. Når der så kom besked, bragte vi dem tilbage til en vogn, hvorfra de så blev hentet.

Der, hvor Dyrehaveskolen er bygget, var der en barakby til flygtninge. Efter den 5. maj blev Kolding opsamlingssted for tyske efterladenskaber, deriblandt heste. De blev samlet på Dyrehavegård, og det blev til ca. 1700, da der var flest. Vi måtte indhegne flere og flere marker for at få plads, men efterhånden blev de solgt.

Inddragelser af arealer til bebyggelse begyndte langsomt, først med Dyrehaveskolen, så arealet til kirken, dernæst byggeriet af sygehuset. Far døde i 1970, og samtidig flyttede jeg til Sønderborg.

Jeg har i dag minderne om et landbrug, som lå tæt på byen, men alligevel alene og et lille samfund for sig. Mange børn fra Kolding kom på Dyrehavegård og brugte deres fritid der. Det begyndte gerne med, at de kørte med på hestevognene, når de kom fra byen med varer eller roer. Når de så kunne indrette sig under de uskrevne love, som fandtes på gården, kom de langsomt med i dagliglivet på gården. Mange har været glade for at få lært det praktiske arbejde og få afløb for deres kræfter. Der var også mange koldingensere, der gik gennem Marie-lund op ved Skydebanen og så langs markvejen forbi gården. Det var en meget brugt spadseretur, for selvom byen var tæt på, var der smuk natur i fredelige omgivelser. Det er vanskeligt at forestille sig efter nedrivningen af Dyrehavegård og opførelsen af Scanticon.

Landbruget på Dyrehavegård

Dyrehavegårds jorder var meget forsømte i 1920, da min far begyndte som forpagter. Den tidligere forpagter var kørt fast økonomisk, og da kornhandler P. Lauridsen, Kolding havde et ret stort beløb tilgode, spurgte han min far, der var blevet ledig, om han ville overtage forpagtningen. Min far havde været konsulent ved Dansk Frøhandel og siden leder af Dansk Frøhandels forsøgsgård, Brændkjærgård. Det var

lidt mærkeligt, at konsul J. Ræder, der boede på Dyrehavegård hos sin mor, som havde solgt gården til Kolding Kommune, og som havde foretaget afskedigelsen af min far, da han blev direktør for Dansk Frøhandel, nu blev nabo til far. Fars og Ræders veje krydsede hinanden igen, da Jydsk Sæsæd købte Dansk Frøhandel, der var gået konkurs i 1930. Far var konsulent for Jydsk Sæsæd.

Statskonsulent Frederik Hansen fra Askov

Beboere på Dyrehavegård, 1924.

Forsøgsstation udtalte, da han så Dyrehavegård, at han aldrig havde set så forsømt en gård, så der var meget at gå igang med. Jorden, der var god lerjord, var meget kalktrængende. Det første år måtte der brakkes 40 tdr. land. Der var ikke sået vintersæd, og der manglede en besætning, men gården kom igang. I 1920 var der en traktor (Every), som måtte overtages fra den tidligere forpagter. Den var stor, men havde ikke kraft til mere end til at fragte sig selv. I 1929 blev der købt en IH traktor og samtidig en traktorbinder med direkte træk. Det var den første binder med kraftoverføring, der kom til landet. Denne traktor kørte så til 1948, hvor vi fik en Fordson Major traktor. Med den nye traktor fik vi også en traktorradrenser og en optager til sukkerroerne.

Der var meget mandskab ved landbruget dengang, og det var der også på Dyrehavegård. Der var 3 gifte familier, 6-8 elever, 1 forvalter og piger. I roetiden, for- og efterår og i høsten var der ekstra mandskab.

Dyrehavegård blev drevet med størst vægt på planteavl. Besætningen bestod af ca. 25 malkekøer og 25 søer, hvorfra de fleste grise blev solgt som smågrise. Heste var der mange af, da der blev lejet heste ud til byens natrenovation. Der blev brugt 2 spand hver nat, og når der så skulle tømmes om dagen, var disse heste uden for den normale markdrift. Til det brug var der 5 spand. Under besættelsen holdt vi også heste til dagrenovationen, da nåede vi op på 18 spand, altså 36 heste, men fra sidst i 50erne, hvor mekaniseringen begyndte at slå igennem, faldt antallet af heste, og snart blev mandskabet også reduceret.

Som omtalt var det planteavlen, der blev sat

set mest på. Jorden blev efterhånden kalket og dermed mere bekvem, så ukrudtet bedre kunne holdes nede. Det var før, man begyndte at sprøjte. Roemarkerne blev håndhakked 3 gange. Sukkerroerne var en stor del, mellem 20 og 30 tdr. land. Far var frøavler og forædler indenfor kålroer og fik sin egen stamme anerkendt. Det var kålroen Bangholm Wibolt med romertallene VI, VII og VIII. Romertallene var betegnelse for, at de var anerkendt under Statens Planteavlsvforsøg. Interessen for frøavl blev til dyrkning af græsfrø af mange slags, også kløverfrø og sukkerroefrø, ligeså fremavl af såsæd. De første år havde far også salg af såsæd, det blev senere formidlet af Jydsk Såsæd, hvor far var konsulent, og han opformerede stamsæd af perlerug og opushavre for forstander Klitgård, som var forædleren af disse sorter.

I 1934 dyrkede vi den første tdr. land med spindehør, det udviklede sig til høravlen på Koldingegnen. I 1935 var det 4 tdr. land, i 1936 fik et par venner også et areal, i 1937 blev det udvidet til 8 avlere. Det skete i samarbejde med Tommerup Hørfabrik. I 1938 blev der dannet en høravlssammenslutning, som i 1939 blev enige om at bygge et mindre hørskættei under navnet Kolding Hørfabrik. Fabrikken tog til i vækst og blev efterhånden Koldings største arbejdsplads. Far, som var initiativtager til hørdyrkningen, var formand for Kolding Hørfabrik indtil 1958. Han brugte næsten al sin tid og sine kræfter der og følte det som sin livsopgave. Da Hørfabrikken måtte holde op i 1970, gjorde det ham forfærdelig ondt, og det ældede ham en hel del.

Fra 1957 blev Dyrehavegård drevet uden kreaturer, da kommunen af hensyn til Eksport-

markedet og faren for mund- og klovsyge ikke ønskede kreaturer i nærheden.

A. P. Lunden og Dyrehavegård

I de første år var der mange unge mennesker på Dyrehavegård. Far var glad for unge og ville gerne lære og uddanne dem til landbruget, og da der var gode forhold for de unge, havde han ikke svært ved at få dem. Når der var 6-8 elever og 2 piger, var der også meget liv. Far og mor var præget af højskoletanken, og det forsøgte de at føre ud i det daglige. Man spiste sammen, og der blev lagt vægt på, at der altid var et pænt og veldækket bord. Kom der besøg, blev der sat en tallerken mere på, men der blev ikke givet særbehandling. På den tid var det ikke almindeligt, at man spiste sammen, især ikke på de større gårde syd for Kolding. I forhold til i dag er der sket store ændringer. Man sagde »du« til mandskabet, men disse svarede dog næsten altid tilbage med »forpagteren« eller »hr. og fru Lunden«.

Far deltog ikke meget i det daglige arbejde, da han var meget udladvent og blev brugt meget i det offentlige arbejde, hvad han heller ikke var ked af. Far kunne lide mennesker og havde let ved at tale med alle. Mange kom med deres problemer, som han så forsøgte at hjælpe dem med. Det var så lige meget, om det var en kone, som arbejdede på gården, der havde fået et problem med manden, eller det var en landmand, der var ved at køre fast i krisetiden. Så forsøgte far at få en ordening med kreditorerne, så han kunne fortsætte. Det var især de unge, der havde tjent på Dyrehavegård, og som nu skulle i gang med deres eget landbrug, der bad om fars

hjælp ved handel eller forpagtning.

På det faglige område blev far også brugt meget. I mange år var han formand for planteavlssudvalget i Landboforeningen og formand for Frøavlsforeningen. I krisetiden i 30'erne var det akkordudvalget og saneringslånene, der optog ham meget, men der var også tid til at være medlem af Sct. Nicolai Kirkes menighedsråd, og han var kirkegårdsværge i mere end 25 år samt en overgang i provsteudvalget.

Politisk var han alle dage medlem af Det Radikale Venstre og med på alle fronter. Han var folketingskandidat og ønskede en modvægt imod LS, som han havde været medlem af, indtil det blev politisk. Han ville således ikke med til det store bondeoptog i 1935, da de ville gå til Kongen, men han ville til Christiansborg og Stauning. Selvom han på det politiske område var i modsætning til de fleste af sine landmandskolleger, var der ikke modsætning, hvad angik det faglige eller menneskelige. Og når de andre landmænd skulle have deres unge ud at tjene, var Dyrehavegård anerkendt.

Når far gik rundt på gården i det daglige, kunne han være streng, og han pakkede det ikke ind, når han påtalte noget, der ikke passede ham. En af hans bedste venner sagde en dag, hvor tonen havde været meget høj, at han godt kunne forstå, at han kunne komme derop, men han forstod ikke, hvordan han kunne komme så hurtigt ned igen. Far bar aldrig nag, han var god til at glemme, og han ville også gerne give de unge en påskønnelse, når arbejdet gik godt – det kunne være en udflugt eller ud at spise. Efter høst blev der holdt stort høstgilde med spising og dans i loen i laden, så kunne vi være en 70-80 mennesker, for far mente, at alle, der kom

Folk fra Dyrehavegård, 1943

Dyrehavegård ved, skulle med. Det var beboerne i hovedbygningen, købmanden, venner af huset og så naturligvis dem, der havde hjulpet i høsten samt de børn, som tilbragte megen af deres tid på gården. Det var en fornøjelse for ham at se, at så mange havde ydet en indsats for, at høsten kunne komme i hus.

I mere end 40 år var det en tradition, at pinssemorgen var der morgenkaffe med hele personalet. I begyndelsen var det i Marielund, men det gik så over til Saxildhus. Efter stort morgenbord var der tur til kilden i Marielund, hvor vi

drak på det kommende års sundhed, og så gik det gennem marken hjem til gården, hvor der var samvær og ekstra fin søndagsmiddag. Der blev altid sunget meget fra Højskolesangbogen, og søndag morgen var der morgensang efter morgenbordet. Ved juletid blev der slagtet 2-3 grise, og der blev lavet mange pakker, som blev delt ud til de familier, som havde ydet noget i det forløbne år. Der var mange steder, det var småt, og jeg er sikker på, at det var ikke blevet til flæskesteg juleaften, hvis pakken ikke var kommet.

Igennem tiden er der mange, der har lagt be-

Beboere fra Dyrehavegård 1939. Ved siden af A. P. Lunden ses Sigrig Adriansen. Artiklens forfatter er nr. 3 fra venstre i midterste række.

slag på far, men han havde et godt bagland, i min mor, som døde i 1931, senere fars søster Ingeborg som styrede hus i 6 år, indtil hun blev Koldings første sundhedsplejerske, og endelig Sigrig Adriansen, som far giftede sig med i julen 1937 og som også var en stor støtte for ham. Som forvalter har far haft 3 af sine brødre, derefter min broder, som skulle have været kompanion med far. Han byggede det finske træhus og var kommet godt igang, da han i januar 1948 forulykkede. Jeg har også været forvalter på

Dyrehavegård. Den sidste forvalter var Hjalmar Jensen, som var blevet gift med min broders enke, så det blev i familien.